

MŰHELYTANULMÁNYOK

KOPCSAY LÁSZLÓ - TOTTH GEDEON

**A MAGYAR BORÁSZAT
VERSENYKÉPESSÉGÉT MEGHATÁROZÓ
TÉNYEZOK**

- műhelytanulmány -

A tanulmány sorozat

20.

kötete

BUDAPESTI KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM

Vállalatgazdaságtan tanszék

1053 Budapest, Veres Pálné u. 36., Tel./Fax: 118-303

Ez a műhelytanulmány a

„Versenyben a világgal”

A magyar gazdaság nemzetközi versenyképességének mikrogazdasági tényezői -
kutatási program

igazgató: **Chikán Attila**

Gazdaságpolitika és versenyképesség

c. projekt

vezetője: **Bartók István**

Kereskedelem

c. alprojekt

vezetője: **Tóth Ferenc**

keretében készült.

A „Versenyben a világgal” - A magyar gazdaság versenyképességének mikrogazdasági tényezői c.
kutatási program **MUHELYTANULMÁNY** sorozata.

Sorozatszerkesztő: Chikán Attila, programigazgató

Technikai szerkesztő: Koblász Mária

Készült 100 példányban. Budapest, 1997. május 27.

Tartalomjegyzék

Táblázatok jegyzéke.....	4
1. Bevezetés	5
2. A szektor körülhatárolása, statisztikai bemutatása.....	6
3. A termék és a termék előállítás jellemzői.....	12
4. A szektor külkereskedelmének jellemzői	14
4.1. A borágazat exportjának alakulása.....	14
4.2. A magyar borimport alakulása.....	18
5. A magyar borászat rövid története	20
5.1. Történelmi hagyományok	20
5.2. Az ágazat helyzete a szocialista diktatúra idején.....	20
5.3. Túltermelési válság a rendszerváltás idején.....	22
6. A nemzetközi tendenciák.....	24
6.1. A piaci igények változása	24
6.2. A borászat helyzete az Európai Unióban	25
7. A magyar borászat struktúrája	27
8. A szektor versenyhelyzetének elemzése	29
8.1. Termelési tényezők.....	29
8.1.1. Szőlőtermesztés	29
8.1.2. Borászat.....	29
8.2. Keresleti tényezők.....	30
8.2.1. A belföldi piac.....	31
8.2.2. Külpiaci tendenciák.....	32
8.3. Kapcsolódó és támogató szektorok.....	34
8.4. Kormányzati politika	35
8.5. Piaci stratégiák.....	38
9. Előrejelzések, kilátások, versenyképességi kritériumok.....	40
9. Összefoglaló	42
10. Felhasznált irodalom	44

Táblázatok jegyzéke

2.1. Táblázat: A szőlőtermesztés fontosabb adatai	6
2.2. Táblázat: A mezőgazdasági termékek bruttó termelési értéke 1991 évi áron, millió Ft	6
2.3. Táblázat: Borvidékek	7
2.4. Táblázat: A borszőlő termelési költségei a mezőgazdasági nagyüzemekben (Ft/ha)	8
2.5. Táblázat: A magyar szőlő- és bortermelés adatai	9
2.6. Táblázat: Beruházások teljesítményértéke a borászatban, millió Ft	10
2.7. Táblázat: A borágazat főbb gazdasági mutatói az élelmiszeriparon belül /millió Ft/	11
4.1. Táblázat: A magyar borexport alakulása	15
4.2. Táblázat: A magyar borexport fő irányai	17
4.3. Táblázat: A borexport részaránya a teljes exportból %/	18
4.4. Táblázat: A magyar borimport alakulása	19
6.1. Táblázat: Az egy főre jutó borfogyasztás alakulása (liter/év)	24
6.2.1. Táblázat: Az Európai Unió bortermelése, 1000 hl	25

1. Bevezetés

Tanulmányunk a "Versenyben a világgal" kutatási program keretein belül a magyar borászattal foglalkozik.

A szolotermesztés és a borászat a mezőgazdaság és az élelmiszeripar egyik legfontosabb ága, mely évszázadok óta meghatározó jelentőséggel bír a magyar gazdaságban. Fordulatokban gazdag története során a mai napig hat a szocialista rendszer megalakulásakor hozott azon intézkedés, mely a szőlészetet elválasztotta a borászattól, s az utóbbit gyakorlatilag monopol állami irányítás alá helyezte.

A KGST virágzása idején látszólag az egyik legdinamikusabban fejlődő ágazattá vált a borászat a szovjet piac hatalmas igénye és felleveo képessége miatt. A KGST összeomlása maga alá temette az iparágat, melyet nemcsak meghatározó piacának teljes elvesztése sújtott, hanem számos más, a politikai rendszerváltással együttjáró további nehézség is.

1997-re e gondok többsége megoldódni látszódott, a piaci egyensúly is nagyjából helyreállt. Ám valójában sok kérdés továbbra is fennáll, s a mélyben rejtőző feszültségek olykor indulatokat is kavarva a felszínre törnek, s látványos demonstrációkként az ország mindennapi életét is befolyásolják. Bizonyítja mindezt, hogy a legutóbbi, 1997. márciusi agrártiltakozások kirobbantói is szőlőgazdák voltak.

A belső bizonytalanságok mellett a külső tényezők várhatóan hamarosan bekövetkező változása is óriási kihívást jelenthetnek az ágazatnak, hiszen az Európai Unióhoz való csatlakozásunk egyik nagy vesztese épp a magyar borászat lehet. S ez nem csupán gazdasági, hanem egyben politikai kérdés is, hiszen tízezrek megélhetésével szorosan összefügg. Ezért nagyon fontos az illúziókkal leszámolva és a demagógia hatásaitól függetlenül egy reális jövőkép kidolgozása, mely a magyar szőlészet és borászat számára utat mutathat. Még bonyolultabbá teszi az összképet, hogy a borfogyasztás napjainkban világviszonylatban átalakulóban van, s az Európai Unió egyik permanens válságágazata is épp a borászat.

Dolgozatunk a sorozat eddig megjelent tanulmányaihoz hasonló szerkezettel épül fel. E szerint először az ágazat jelenlegi helyzetét ismertetjük, melyben a piaci igények és lehetőségek szempontjaira fektetjük a hangsúlyt. Majd a nemzetközi tendenciák és a borászat belső strukturális felépítésének bemutatása után a Porter féle gyémánt modell segítségével a szektor versenyhelyzetét elemezzük. Végül, összegzésként ajánlásokat fogalmazunk meg, mely segítséget nyújthat a hosszútávú versenyképesség biztosítására.

2. A szektor körülhatárolása, statisztikai bemutatása

A borágazat a bor alapanyagát képező szolotermesztéssel vertikálisan szoros kapcsolatban áll. A mezőgazdaságilag művelt területeknek - a hivatalos statisztikai adatok szerint - mintegy 2,1-2,2%-án természetesen szolot. A szolotermesztés legfontosabb adatait a 2.1. táblázat tartalmazza.

2.1. Táblázat: A szolotermesztés fontosabb adatai

Megnevezés	1986-1990	1991-1995	1992	1993	1994	1995	1996
	évek átlaga		évben				
Összes terület, ezer ha	143	133	135	132	132	131	130
Szolotelepítés, ezer ha	2,7	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	-
Termoterület, ezer ha	112	106	112	107	101	100	99
Termésátlag (termoterületre), kg/ha	5100	5210	5020	4950	5300	4810	6120
Termésmennyiség, ezer tonna	676	637	662	607	614	544	666
Ebből: gyümölcsként értékesített szolo, ezer t	45	48	50	46	42	36	44
Egyszer fejtett bortermés, millió liter	431	382	388	364	369	329	400

Forrás: AKII Mezőgazdaság és Élelmiszeripar, 1995

A mezőgazdasági termékek bruttó termelési értékéből a szolotermesztés mintegy 3%-kal részesedik, 2.2. táblázat.

2.2. Táblázat: A mezőgazdasági termékek bruttó termelési értéke 1991 évi áron, millió Ft

	1992	1993	1994	1995
Szolo	11 503	11 121	11 241	10 196
Összesen	359 176	324 186	334 421	336 916
Szolo/összesen	3,2	3,4	3,4	3,0

Forrás: AKII Mezőgazdaság és Élelmiszeripar, 1995

Magyarország a szolotermesztés északi határán fekszik. Klímája kontinentális, az évi középhőmérséklet 9-11 C_o, ugyanakkor télen jelentős hidegek -15, -20 C_o is tartósan előfordulhatnak, és nem ritka a 30 C_ofeletti nyári meleg. A tenyészidőszakban lehullott csapadék mennyisége 300-500 mm, eloszlása szélsőséges, gyakori a szárazság, az aszály.

A hatásos hőösszeg 1100-1600 C_o, a tenyészidő hossza átlagosan 180 nap, a napsütéses órák száma a tenyészidőszakban 1250-1500 óra. A szolotermesztéssel a 250-300 méter tengerszint feletti magasságig lehet eredményesen foglalkozni.

A fentiek alapján a klíma elsősorban az illatos, élénk savhatású beltartalmi értékekben gazdag fehér borok termelésének kedvez, de egyes területek alkalmasak jó minőségű vörösborok alapanyagának az előállításához is. Hazánkban négy szőlőtermő-tájon húsz borvidéket tartanak számon, amelyek az összes szőlőtermő területek mintegy 2/3-át teszik ki. 2.3. Táblázat.

2.3. Táblázat: Borvidékek

Borvidékek	Terület (ha)	Bortermés megoszlás (%)	
		Fehér	Vörös
<i>Alföldi szőlőtermő táj</i>			
1 Csongrádi	5753	60	40
2 Hajós-Vaskúti	4082	70	30
3 Kiskunsági	37959	65	35
<i>Észak-Dunántúli szőlőtermő táj</i>			
4 Ászár-Neszmélyi	2203	100	0
5 Badacsonyi	2048	100	0
6 Balatonfüred-Csopaki	2827	100	0
7 Balatonmelléki	1958	100	0
8 Etyeki	1481	100	0
9 Móri	1263	100	0
10 Pannonhalom-Sokoróaljai	1080	100	0
11 Somlói	527	100	0
12 Soproni	1839	50	50
<i>Dél-Dunántúli szőlőtermő táj</i>			
13 Dél-Balaton	2765	80	20
14 Mecsekaljai	1276	100	0
15 Szekszárdi	2783	60	40
16 Villány-Siklói	2003	40	60
<i>Észak-Magyarországi szőlőtermő táj</i>			
17 Bükkaljai	2779	90	10
18 Egri	4011	50	50
19 Mátraaljai	6766	90	10
20 Tokajhegyaljai	6642	100	0
I. Borvidéken összesen	92045	74	26
II. Egyéb termohelyek összesen	46431	80	20
I-II. Összesen	138476	76	24

Forrás: FM

A borszolo a mezogazdaságon belül a költségigényesebb ágazatok közé tartozik, az ültetvényjellegből következően egy telepítés közel 30 évre határozza meg az adott földterület hasznosítását. 2.4. Táblázat.

2.4. Táblázat: A borszolo termelési költségei a mezogazdasági nagyüzemekben (Ft/ha)

	1993	1994	1995
Anyagköltség összesen	15 514	23 389*	18 376
 ebbol: mutrágya	118	81	1617
   növény védoszer	11 801	17 502	14 461
Munkabér	31 429	31 244	29 858
Segédüzemi költség	19 353	26 176	20 099
 ebbol: traktor	10 943	18 624	8752
   tehergépkocsi	2675	2217	1922
   egyéb	5735	5335	9425
Egyéb költség	13 455	5303	11 617
Közvetlen költség összesen	103 935	112 595	104 645
Üzemi általános költség	22 453	12 661	10 482
Fotermék közvetlen költségei	126 388	125 256	115 127
Gazdasági általános költség	42 747	29 011	22 419
Termelési költség	169 950	154 267	137 546
Értékesítési átlagár Ft/t	16 252	19 633	27 813

* szaporítóanyag költség 4367 Ft/ha

Forrás: AKII Mezőgazdaság és Élelmiszeripar 1995

A közölt táblázat jól mutatja, hogy az egyes költségek tekintetében jelentős ingadozások tapasztalhatóak a vizsgált évek alatt, de figyelembevéve az értékesítési átlagárakat valamint a termésátlagok alakulását, a még meglévő nagyüzemekben a borszolo-termesztés nem mondható jövedelmezőnek.

Hasonlóképpen alakul a helyzet a kisüzemekben is. A 2.5. számú, a szolo és bortermesztés adatait átfogóan tartalmazó táblázatból kiderül, hogy az ártermelő kisgazdaságokban az 1 kg-ra jutó bruttó jövedelem jóval alatta maradt a 80-as évek végén megfigyelteknek. A szolo bruttó termelési értéke 1994-ben (1991 évi változatlan áron számítva) 1988-hoz képest közel 25%-kal, 1990-hez viszonyítva közel 1/3-dal esett vissza. Pozitívumként az export-import egyenleg arányának javulása, de méginkább az 1 fore jutó borfogyasztás emelkedése említhető, jóllehet ez utóbbit alaposabban elemezve tanulmányunk más részeiben, nincs okunk a felhotlen örömrre.

2.5. Táblázat: A magyar szőlő- és bortermelés adatai

A szolo és bortermelésben a szolofajta igen fontos tényező, amelynek a folyamatban meghatározó szerepe van. A magyar szolotermesztést a nagy fajtaszám jellemzi, amit elősegített a hosszú időn át folytatott tömegtermelés, a művelési formák gyors változásai és az egyébként szigorú magyar szabályozórendszer előírásainak a nem megfelelő, gyakran következtlen érvényesítése. Elvileg a szabályozási rendszer a minőségi fajták telepítésére ösztönzött, de a gyakorlatban az nem érvényesült kello mértékben, és a piac sem ennek megfelelően befolyásolta a fajtapolitikát.

A fajtaválasztékban fontos szerepe van a hagyományos magyar fajtáknak, amelyek jól alkalmazkodnak a hazai ökológiai és természetstechnológiai viszonyokhoz, de a külföldi fogyasztók által kevésbé ismertek.

Mindamellet az utóbbi két évtizedben a beruházások támogatásával jelentos fajtaátrendeződés következett be, amely a minőségi borszolo termelésének az irányába hatott és a nemzetközileg ismert és elismert, külföldön jól értékesíthető fajták arányának a növekedését jelentette.

A borágazat eszközigenyes ágazat, bizonyos üzemméret felett jelentos a beruházásigénye. 2.6. Táblázat. A szükséges berendezések jelentos része speciális, csak itt hasznosítható és szezonális felhasználású. Jellemzője továbbá a lassú tokemegtérülés, a technológiai folyamatok és a forgalmazási feltételek szigorú szabályozottsága.

2.6. Táblázat: Beruházások teljesítményértéke a borászatban, millió Ft

	1992	1993	1994	1995
Építés	40	63	124	129
Gép	124	195	246	494
Egyéb	52	35	37	52
Összes	216	293	407	675

Forrás: AKII Mezőgazdaság és Élelmiszeripar, 1995

A borágazat fobb gazdasági mutatóit ha az élelmiszeriparon belül vizsgáljuk, és az egyes mutatókat az élelmiszeripar egészéhez viszonyítjuk, az alábbi képet kapjuk (2.7. táblázat).

2.7. Táblázat: A borágazat fobb gazdasági mutatói az élelmiszeriparon belül /millió Ft/

	1994		1995	
1. Összes bevétel alakulása	18664	2,2	22345	2,0
éi	839070	100,0	1092604	100,0
2. Export értékesítés alakulása	4022	3,6	5850	3,3
éi	110467	100,0	176301	100,0
3. Anyagköltség alakulása	7968	1,9	10295	1,8
éi	419173	100,0	568041	100,0
4. Bérköltség (TB jár. Nélkül)	1538	2,7	1519	2,3
éi	57584	100,0	65424	
5. Egy fo állományi látszámra eso bérköltség (Ft)				
éi	394764	101,6	437374	92,8
	388493	100,0	471073	100,0
6. Átlagos állományi létszám (fo)	3896	2,6	3473	2,5
éi	148224	100,0	138883	100,0
7. Adózás előtti eredmény alakulása	-116	-	12	3,2
éi	5383	-	6547	100,0
8. Mérleg szerinti eredmény alakulása	-414	-	-222	-
éi	-12047		-7142	-
9. Összes ráfordítás	17567	2,2	20748	2,0
éi	786236	100,0	1029556	100,0

Forrás: AKII, 1997

Jóllehet két év adataiból nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, láthatjuk, hogy a borágazat mintegy 2%-os részarányt képvisel az élelmiszeriparon belül, úgy az egyes gazdasági mutatók mint a bruttó termelési érték esetében, és ez az arány stagnálónak vagy enyhén csökkenőnek tekinthető.

Az adózás előtti és a mérleg szerinti eredmény alakulása jól mutatja az ágazat jelenlegi igen alacsony jövedelemtermelő képességét.

3. A termék és a termékelőállítás jellemzői

A bor, ahogy azt az érvényben lévő törvény is pontosan megfogalmazza, a szőlő kipréselt levéből alkoholos erjedés útján keletkező ital. Minőségére hatással van a szőlészeti és borászati tevékenység egyaránt.

A szőlőültetvényre ható legfontosabb külső tényezők az éghajlat, a domborzat és a talaj, valamint az ezek komplex hatásaként jelentkező évjárat. A termesztési oldalról a legfontosabbak a fajta, a művelésmód, a tápanyagutánpótlás és a növényvédelem.

A szőlészeti és borászati tevékenység kapcsolódási pontja a szüret és a feldolgozás. E munkafázis egyben a magyar borok minősége szempontjából a legkritikusabb szakasz, ahol a legtöbb, a későbbiekben jóvátehetetlen hibát követhetik el a gazdák.

A borászati munka az erjesztéssel kezdődik. Ma már a világ borizlése kizárólag a reduktív technológiával készülő, világos színű, elsősorban, a szőlő emlékeztető íz és zamatanyagokat tartalmazó borokat igényel. Ennek megfelelően rendkívül fontos a viszonylag alacsony hőmérsékleten való erjesztés, majd a levegőtől mentes érlelés. Ezért a hagyományos ászokhordóban való tárolás csak egy-egy speciális fajta esetén indokolt, inkább az acél tartályok a korszerűek. Egyre meghatározóbb az eredetvédelem, azaz a fajta jelentősége helyett egyre jobban a termőterület, a származási hely határozza meg a bor eladhatóságát. A minőség fogalmkörébe nemcsak a kiváló érzékszervi hatások tartoznak, hanem a megbízhatóság, az állandóság és a tartósság is.

Mint piaci termék, a bor két kategóriát képvisel. A folyó, vagy - az újabban használatos elnevezés szerint - kannásbor a mezőgazdasági kistermelőknek biztosított adókedvezményben részesül, s mint ilyen, mentesül az adófizetési kötelezettség alól bizonyos elméleti értékhatárig. E helyzetet szerette volna a törvénykezés megváltoztatni 1996-ban, de a kistermelők követelésének engedve 1997. március 25-én a parlament felülbíráva a néhány hónappal ezelőtti határozatát, ismét mezőgazdasági terméké nyilvánította az ostermelők által forgalomba hozott kannásbort.

Ezzel szemben a palackos bor egyértelműen élelmiszeripari termék, s a forgalmi adón kívül fogyasztási adó is terheli. Így a két árucsoport között a belföldi értékesítés során a fogyasztói árkülönbség indokolatlanul magas, s nem egyeztethető össze a versenysemlegességgel. A kereskedelemben a palackos borforgalmazás költségeit tovább növeli a nélkülözhetetlen göngyöleg ára is. Az üvegviszaváltás kérdése örökzöld téma foként az ünnepek után az újságíróknak, de valójában környezetvédelmi okokból indokolt a jelenlegi rendszert fenntartani.

Néhány különleges eljárással készült bor is forgalomba kerül. Elsőként a tokaji szomorodni és aszú érdemel említést, melyek egy meghatározott borvidék világhíru, hagyományos egyedi technológiával, több éves érleléssel készülő borkülönlegességei. Fényük e termékeknek a

tömegtermelés évtizedeiben megkopott, a rendszerváltás óta nagy erőfeszítések történtek az egykori dicsőség visszaszerzésére. Mivel a magyar borászat kétségkívül leghíresebb bora a tokaji, marketing szempontból is alapvető fontosságú lenne megbecsültségének, piaci sikerének feléléstése.

Az utóbbi években Franciaországból érkezett új technológia a barrique eljárás. Ennek keretében a borok erjesztése és érlelése mindig új hordókban történik, s a fa anyagból kioldott vegyületek adnak különleges karaktert a bornak. E divatos módszerrel csúcsmínőség, s ezzel együtt csúcs jövedelmezőséget lehet elérni, bár természetesen az igények korlátozottak, s az eljárás nagy gyakorlatot és szaktudást igényel.

A bor újraerjesztésével készülő szénsavtartalmú ital a pezsgó. Többféle technológiával készíthető, a legolcsóbb tartályos erjesztésű pezsgók ára alig 20-30%-kal magasabb, mint az átlagos árú minőségi boroké. A hagyományos úton, több évig érlelt különlegességek már lényegesen drágábbak, de még mindig versenyképesek a márkás külföldi röviditalokkal. Az utóbbi években 20 millió palack körüli értékben stabilizálódott a belföldi fogyasztás, azaz a hazai borfogyasztás egy viszonylag stabil, nem elhanyagolható része pezsgó formájában jut el a hazai fogyasztókhoz.

A teljesség kedvéért említést igényel a fűszerezett vagy ürmősbor is, mely vermouthe néven vált közismertté. Bár a hazai előállítása is megoldott, néhány világmárka saját néven Magyarországon licenszként gyártatja, mások import révén hozzák a piacra.

Összességében megállapítható, hogy a hazai piac igényeit a belföldi termelés bőszégesen ki tudja elégíteni. Jelenleg csak választék bővítés céljából kerül a magyar piacra néhány minőségi termék, de ezek száma, jelentősége elhanyagolható.

4. A szektor külkereskedelmének jellemzői

4.1. A borágazat exportjának alakulása

A borágazat exportja sajátos módon alakult. 1970-tól a nyolcvanas évek közepéig határozottan növekedett, a nyolcvanas évek első felében több mint 20%-kal nagyobb mennyiséget exportáltak, mint a hetvenes évek első felében. 1985 és 1990 között már visszaesés volt tapasztalható, majd a KGST összeomlásával az export mélypontra zuhant. 1991-ben ez a tendencia újra megfordult (4.1. táblázat) és az export mennyisége az utóbbi években az előző, 1985 előtti időszakhoz képest alacsonyabb szinten stabilizálódott.

A magyar borexport múltjáról, jelenéről, az exportfejlesztés lehetőségeiről a tanulmány más fejezeteiben részletesen beszélünk, ebben a pontban a borexport alakulását a számok tükrében kívánjuk bemutatni. A borexport alakulását mutató táblázatból kitűnik, hogy a vizsgált időszak alatt javult az exportösszetétel aránya a magasabb árfekvésű termékek irányába - bár a hordósbor aránya még mindig indokolatlanul magas. Az egységárak tekintetében a kép ugyancsak kedvezőtlen, a 90-es évek első felének magasabb árait, főleg a drágább termékek esetében visszaesés követte.

4.1. Táblázat: A magyar borexport alakulása

Borexportunk értékesítési irányait tekintve érdekes képet kapunk. A 4.2. Táblázatból látható, hogy a 10 legnagyobb felvevőpiacunkra exportált borok értéke a vizsgált időszakban jelentősen növekedett, nem utolsósorban a már említett kollektív bormarketing-program eredményeképpen. Ugyancsak bővült azon országoknak a száma, amelyek 1 millió USD-nél nagyobb értékben vásároltak magyar bort. Legnagyobb vásárlóink, Oroszország, Nagy-Britannia, Németország, Ukrajna számottevően vásárolnak. A fentiek mellett érdemes azt is vizsgálni, hogy a 4.2. Táblázatban szereplő országok esetében a borvásárlás hogyan aránylik az odairányuló teljes exportból.

4.2. Táblázat: A magyar borexport fő irányai

4.3. Táblázat: A borexport részaránya a teljes exportból /%/

1991		1992		1993		1994		1995	
Nagy-Britannia	26	Nagy-Britannia	32	Oroszország	13	Nagy-Britannia	39	Oroszország	6
Kanada	25	Kanada	36	Nagy-Britannia	38	Ukrajna	14	Ukrajna	14
		Finnország	18	Ukrajna	22	Kanada	43	Nagy-Britannia	39
		Kazahsztán	58	Belorusszia	28	Finnország	18	Szlovákia	15
				Kanada	49			Kazahsztán	21

A 4.3. Táblázatból kitunik, hogy a bor meghatározó jelentőségű a brit és a kanadai, és ugyancsak komoly az orosz, ukrán, finn és kazah exportunkban. Németország jóllehet komoly értékben vásárol magyar bort, a hagyományos széleskörű magyar-német kereskedelemben stabilan csak 2,5%-ot képvisel teljes exportunkból a bor.

4.2. A magyar borimport alakulása

A hazai borimport nagyságrendekkel kisebb exportunknál, és elsősorban technológiai okokból kerül sor importra (festoborok). Alátámasztja ezt, ha megnézzük a fontosabb importáló országok névsorát (4.4. táblázat). Mint már említettük az Unióhoz való csatlakozás esetén nekünk is meg kell nyitni piacunkat a francia, olasz vagy spanyol borok előtt. A lakosság jelenlegi jövedelmi viszonyai között ezek legalábbis rövidtávon nem jelentenek komoly veszélyt a hazai borpiacra, de hatásukkal hosszútávon számolni kell.

4.4. Táblázat: A magyar borimport alakulása

5. A magyar borászat rövid története

5.1. Történelmi hagyományok

A magyar borászat története egészen a Honfoglalásig vezethető vissza. A borral mint áruval, már a megelőző időszakokban is találkozhattak őseink, de a szolotermesztés, és az ezt feltételező borkészítés a letelepedéssel egyidőben alakulhatott ki. Ez új életforma meghonosodásával járt együtt, hiszen nemcsak a nomád állattenyésztésről a növénytermesztésre való áttérést jelentette, hanem a több éves, sokévtizedes élettartamú ültetvényeken való gazdálkodást is.

A birtokviszonyokon belül a szolo kiemelt fontosságú volt, az adózás szempontjából is az egyik legmeghatározóbb tétel, ezért írásos emlékeink között szinte kivétel nélkül megtalálható. A történelem viharában sem vesztett jelentőségéből, még a török időkben is számos településen virágzott a szolotermesztés.

Évszázadokon át a lábön kiszállított szarvasmarha mellett a bor az ország legfontosabb kiviteli cikke volt. A Rákóczi-szabadságharcot például nagyrészt a borexportból finanszírozták.

Keleti Károly 1875-ben kiadott tanulmánya alapján az akkori Magyarország szoloterülete 425,3 ezer hektár volt, melyből a mai ország területére 268,8 hektár esik. 12 év átlagában a bortermés 3,996 millió hektoliter volt, melynek közel 20%-a került exportra. Érdekes módon az éves bormennyiség és az export részaránya nagyjából megegyezik a huszadik század végi adatokkal.

A századfordulón a filoxéra óriási pusztítást végzett. Ekkortól csúszott le a szoloterület nagyobb része az Alföldre és a hegyek menti síkvidékekre. Az ágazatot a XX. század folyamán újabb csapások érték, Trianon következtében elveszett az ültetvények egyharmada, s a belföldi piac kétharmada. A gazdasági világválság, az újabb világháború, majd az átgondolatlan földosztás jelentette a nem kívánatos állomásokat ebben a nehéz időszakban.

5.2. Az ágazat helyzete a szocialista diktatúra idején

Az államosítás új korszakot jelentett a magyar szőlészet-borászat számára. Az addig szervesen kapcsolódó két tevékenységet politikai okokból szétválasztották, s a borászatot gyakorlatilag teljes egészében államosították. Hét állami pincegazdaságot hoztak létre, melyek trösztirányítás alatt a borászati tevékenységeket végezték, beleértve a borforgalmazást is. A szolo

feldolgozása magángazdáknak lehetetlenné vált, a termesztek ez által teljes egészében ki lettek szolgáltatva e nagyvállalatoknak.

A hatvanas évek végén a piaci helyzet változása és a politikai nyomás enyhülése következtében változott a helyzet. A KGST mind nagyobb mértékben jelentett biztos piacot a magyar bornak, s az állam támogatta az exportot. Az akkori gazdasági rendszer olyan irreális alacsony árakat kényszerített ki, hogy gondolni sem lehetett a vállalatoknak önerobol a gazdaságosságra, ám a támogatás mértéke biztos fedezetet jelentett. Az árbevétel közel egyharmada így közvetlenül az államtól érkezett.

A keleti piacok mellett szerény mértékben ugyan, de mindvégig létezett a nyugati, az akkori szóhasználat szerint dollár elszámolású piac is. Az ide irányuló export termékösszetétele kedvezőtlen volt, többségében folyó bor alkotta, amit a vásárló saját országában kénye-kedve szerint házasítva hozott forgalomba, elsősorban a legalsó árkategóriában. Így a magyar bor hírneve egyre jobban megkopott a gazdagabb országokban.

A hazai piac ellátása az export mellett másodlagos volt. Általában a gazdasági szabályzók úgy irányították az érdekeltséget, hogy a rubel elszámolású export jövedelmezőségének megfelelő legyen a belföldi. A kötött árrendszer nem tette lehetővé a minőség elismerését, szigorúan csak a kommersz termékek kerülhettek a belföldi piacra. Az export elsodlegességét bizonyítja, hogy néhány évben a belföldi piacon keletkező borhiányt import, elsősorban bolgár borral pótolták a kiviteli elvárások betartása érdekében. A tömegtermelés, a típusborok forgalmazása következtében a hazai borkedvelők bizalma egyre inkább meggyengült, s ennek következtében a belföldi borfogyasztás a korszak végére csaknem a felére esett vissza.

Éves átlagban 4,5 millió hektoliter bor volt a termés. Mivel az így funkcionáló borászat a benne szereplőknek biztos, kockázatmentes megélhetést biztosított, egyre bővült a bortermelők és forgalmazók köre. A nagyvállalatok önállósodási törekvései 1980-ra szétfeszítették a trösztrendszer, s ezzel párhuzamosan számos állami gazdaság és néhány szövetkezet ugyancsak részt kért a jövedelmező tevékenységből. Mivel a kereslet évről-évre nőtt, versenyhelyzetet nem teremtett az új szereplők megjelenése, s e szektorból is kifejlődött néhány nagyüzem.

E korszak egyértelműen az iparszerű, mennyiségcentrikus termelés irányába vitte az ágazatot. A szolotermelés első számú szempontja a gépesíthetőség volt, ezért a magaskordonos, síkvidéki, széles sorközü ültetvények váltak meghatározóvá. A kezdetben rendkívül alacsony termésátlagok a nagyüzemi telepítések szaporodásával fokozatosan nőttek. Így az éves termés az évről-évre nagyobb különbségeket figyelmen kívül hagyva nagyjából állandósult, de ez a mennyiség egyre kisebb szoloterületet igényelt. A nagyüzemi szolotáblák eleinte jobb minőséget eredményeztek, mint a kisüzemi, szakértelem nélküli "háztáji" gazdaságok, de a hozamok féktelen hajhászása miatt ez később visszajára fordult, s a minőség rovására ment.

A borászati üzemek óriási feldolgozó és tárolókapacitásúak voltak, hiszen minden szolot felvásároltak. A gyenge minőségű tömegszolot feldolgozásához és a további borászati munkákhoz, beleértve a palackozást is, paradox módon viszonylag modern, többségében nyugati gépek, berendezések álltak rendelkezésre. Mindez lehetővé tette a nyugaton már divatos reduktív borkezelési technológia rohamos elterjedését.

Mivel a biztos, államilag szavatolt fellevo piac szinte korlátlanak tunt, a hetvenes évek második felében a szolotermesztés az egyik legbiztosabb pénzkereseti lehetőségnek bizonyult. Eloször privilegizált gazdasági és politikai vezetok alakítottak szakcsoportokat, majd mind szélesebb körben kezdtek szolovel foglalkozni. A nagyüzemek is támogatták e törekvéseket, alkalmazottaikat ezzel plusz keresethez segítve.

A nyolcvanas években a folyamat felgyorsult, s így az 1990-es rendszerváltás idejére a szoloterület jelentos része már magántulajdonban volt.

Az export az idoszak végéig állami monopóliumként egyetlen külkereskedelmi vállalat, a Monimpex kezében öszpontosult. A nyolcvanas években e téren is volt némi lazulás, a legnagyobb forgalmazók egyéni elbírálás alapján kaphattak exportjogot. Ám így is csak egy roppant szuk réteg értékesíthetett bort külföldön, s a bor a rendszerváltásig csak e csatornákon keresztül juthatott el a külpiacokra.

A dinamikusan fejlődö ágazat 1985-ben elérte csúcspontját: a teljes bormennyiség több, mint fele értékesült a KGST piacán, zömmel a Szovjetúnióban. Ám e pontról meredek zuhanás következett, eloször csak átmeneti nehézségnek tunt Gorbacsov alkohol fogyasztási korlátozása, de aztán a KGST összeomlása az iparág ez évszázadi legnagyobb válságát eredményezte.

5.3. Túltermelési válság a rendszerváltás idején

Az új politikai rendszer soha nem látott csodtömeget örökölt ebben az addig sikeresnek tuno ágazatban. Az egyik oldalon több tízezer szolotermesztö kisgazda várta az állam segítségét a termés értékesítéséhez, a másik oldalon a piacukat veszített állami borászati vállalatok igényelték az állami garanciát és támogatást a mind bizonytalanabb, fizetoképtelen külpiacok miatt.

A kormányzatra mind nagyobb nyomás hárult, 1992-re több mint 3 millió hektoliter eladatlan bor maradt az elozo évi termésbol a gazdák pincéiben. A kényszerhelyzet következtében lehetővé tették az u.n. kannásbor forgalmazást, azaz a borfölösleg adózatlan hazai értékesítését.

A lehetőség valóra váltotta a reményeket, a túltermelés következtében felhalmozódott készletek fokozatosan lepadtak. Az így újra élénkülő borfogyasztás a sör rovására történt, ami a sörforgalmazók érdekeit sértette.

Az ágazaton belül a kannásbor forgalmazás elterjedése súlyos következményekkel járt. A versenysemlegesség megszűnt, az adómentesség csak a mezőgazdasági kistermelőknek járt, a gazdasági társaságok, vállalatok nem részesültek benne, s így nem tudták felvenni a versenyt a magántermelőkkel. Mivel a keleti piacvesztés következtében amúgy is csodközeli helyzetben voltak, ez az intézkedés sokuk számára a kegyelemdőfést jelentette. Számos jól felszerelt, modern gépekkel és berendezéssel ellátott üzem lett az enyészeté.

További káros következményt jelentett, hogy az adómentesség egyúttal az ellenőrzés utolsó lehetőségét is elvette, s ettől kezdve sem hatékonyan ellenőrizni, sem nyilvántartani nem lehet a magyar borforgalmazást. Ez a hamisítóknek kedvezett, amit egyre erőteljesebben használtak ki.

A kárpótlás életbelépése sok telepítés pusztulását idézte elő. Különösen a történelmi borvidékeken, elsősorban a Balaton közelében a telekspekuláció háttérbe szorított minden más érdeket. Ma a statisztikák még 130 ezer hektár szőlőre adnak hírt, de valójában vélhetően ez már 100 ezer hektárra zsugorodott.

A kormányzat a hosszútávú megoldás érdekében jelentős anyagi áldozatokat hozva "kollektív bormarketing-program" létrehozásával próbálta segíteni az ágazatot. Nem kis részben e programnak köszönhetően 1993-ra sikerült újra felfelé ívelő pályára állítani a magyar borexportot. Ez évben már több mint 900 ezer hektoliter értékesült a külföldön, 84 millió dollár árbevételt eredményezve, most már zömmel az Unió országai felé. A számszerű adatok ugyanakkor nem tükrözik azt, hogy az export összetétele kedvezőtlen, a kisebb gazdasági eredményeket biztosító folyóbor részaránya sajnos igen magas.

A törvénykezés is megpróbált lépést tartani, segíteni a válság leküzdésében. 1993 végén megszületett hazánk és az Unió között a társult tagsági szerződést kiegészítő borászati egyezmény, majd egy évvel később hosszasan értelmetlen huzavona után végre hatályba lépett a Hegyközségi Törvény. E két határozat a napi gondokon túlmenően hosszútávon lehet döntő hatással a jövő ézed elejének magyar borászatára.

6. A nemzetközi tendenciák

6.1. A piaci igények változása

A bor évezredek óta fontos szerepet tölt be az európai civilizáció életében, mégis a XX. századra a helyzet alapvetően megváltozott. Azok a funkciók, melyek régen fontosak voltak, mára már megszűntek. Így ma már a bor, mint energiaforrás, vízpótlás vagy fertőtleníthetőség eszköze nem jöhet számításba. Még kevésbé ajánlható gyógyszerként.

Ugyanakkor a modern élet divatos életfilozófiái nem ellenzik fogyasztását. Így az egészséges életmód, a korszerű táplálkozás, a modern gasztronómia egyaránt összeegyeztethető a kultúrát borfogyasztással.

Ha a világ népességét vizsgáljuk, megállapítható, hogy ma is egy meghatározott csoport jöhet számításba, mint potenciális fogyasztó. Ez a zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartozó fehér embereket jelenti. A történelmi hagyományok szerepe e téren vélhetően igen meghatározó, melynek gyors megváltozására nem lehet számítani. A gyarmatosítás idején több iszlám országban honosították meg a szolotelepítést, ám az önállóság kivívása egyben ezen ültetvények fokozatos pusztulását jelentette.

A globalizáció hatására a hagyományos szolotermelő országokban fokozatosan csökken a borfogyasztás, ugyanakkor az éghajlati viszonyok következtében borimportáló országokban ugyanilyen mértékben nő. A modern technika lehetővé tette, hogy a palackozott bor a világ bármely pontjára elfogadható áron eljusson, s ott hosszú ideig tárolható legyen, s ez erősítette e folyamatot.

6.1. Táblázat: Az egy főre jutó borfogyasztás alakulása (liter/év)

	1991	1992	1993	1994	1995
Franciaország	67,0	66,0	65,0	63,0	63,0
Olaszország	60,3	60,7	62,8	59,6	-
Portugália	62,0	55,0	-	58,1	58,1
Luxemburg	60,3	59,7	60,3	51,0	50,0
Argentína	55,1	51,6	48,1	4,0	42,3
Svájc	47,2	44,5	44,0	42,1	41,5
Spanyolország	39,8	39,4	38,9	38,3	39,2
Ausztria	33,7	33,1	32,7	31,0	-
Görögország	32,4	30,7	32,2	30,3	30,9
Magyarország	28,9	29,8	31,5	29,2	30,0

Forrás: Bulletin de l'O.J.V. vol.69

A piaci igények két markánsan eltérő irányban hatnak. Egyrészt egyre csökken, de még mindig számottevő réteg igényli az olcsó tömegbort. Másrészt mind többen vásárolják a minőségi

termékeket. Ehhez köthető a bor megváltozott szerepe, mely szerint ma a bor a gasztronómia szerves része, és az ünnepi alkalmak nélkülözhetetlen tartozéka. Az idegenforgalom fejlődése is ez utóbbi irányzatot erősíti. A borturizmus, a borrendek látványos musorai, fesztiváljai természetesen a gazdagabb rétegeket csábítják, akik megengedhetik maguknak, hogy a borfogyasztást szertartásszerűen utazásokhoz, vagy legalább ennek emlékeihez kapcsolják.

Miközben változatlanul a borexport legmagasabb árfekvésű termékei az Unió bortermelő országaiban készülnek, az utóbbi években látványosan előretört a középkategóriában néhány tengeren túli ország. E vetélytársak számunkra különösen nagy kihívást jelenthetnek, hiszen nekünk is e piac tünik meghódíthatónak. Chile, Dél-Afrika és Új-Zéland említhető e csoportba tartozónak, s habár a szállítási költségek nyilván magasabbak a nagy távolságok miatt, nem szabad lebecsülni ezen új vetélytársak piaci offenzíváját.

6.2. A borászat helyzete az Európai Unióban

6.2.1. Táblázat: Az Európai Unió bortermelése, 1000 hl

	1981-85	1986-90	1991	1992	1993	1994	1995
Olaszország	72146	60226	59788	68686	62672	59276	56294
Franciaország	67462	65344	42689	65401	53285	54640	55610
Spanyolország	33964	33565	31340	33832	26507	20995	19640
Németország	9799	10915	10170	13482	9920	10180	11050
Portugália	9076	8455	9826	7608	4607	521	7132
Görögország	5002	4337	4021	4036	3378	3051	3841
Ausztria	2867	2854	3093	2588	1865	2647	2229

Forrás: Bulletin de l'O.J.U., 1996

A világ három legnagyobb bortermelő országa Olaszország, Franciaország és Spanyolország egyaránt az Unió tagja. A 6.1. táblázatból látható, hogy mindhárom országban gyakorlatilag folyamatosan csökkent a bortermelés, kivétel az 1991-es esztendőt, amikor is Franciaországban és Spanyolországban - főleg az előbbiben - jelentős volt a termelés visszaesése. Spanyolországban a vizsgált időszak alatt közel 30%-kal csökkent a bortermelés, és az utóbbi három évben közel azonos mértékű, 50%-os a csökkenés. Franciaországban is az 1981-85 közötti időszakhoz képest 20%-kal esett vissza a mennyiség, jóllehet az utóbbi két évben egy 2,5 ill. 1,7%-os növekedés volt tapasztalható. A világ harmadik legnagyobb bortermelő országában, Spanyolországban volt arányaiban a legnagyobb mértékű a visszaesés. A táblázatban szereplő országok közül Németország jelenti a kivételt, ahol az ingadozások ellenére némi növekedés figyelhető meg.

Köztudomású, hogy az Unió fennállása óta a mezőgazdasági termelők támogatására szánta mindig a legtöbb pénzt. Ezen belül a borászat helyzete az egyik legkiélezettebb kérdéskör, mely mindmáig megoldatlan.

Azért nem született meg végleges megoldás, mert hiába korlátozzák évről-évre a termelést, a belső fogyasztás is csökken, az export pedig számottevően nem növelhető. Így a túltermelés szinte állandósult, évi 20 millió hektoliter körüli mennyiségben. A fölösleges mennyiség minden évben lepárlásra kerül. A központi beavatkozás nem teljesen eredménytelen, hiszen nélküle valószínűleg az ágazat teljes csodjéről beszélhetnénk, így viszont, roppant áldozatokkal ugyan, de a többlettermelés még kezelhető.

Történelmi folyamatában tekintve már 1957-ben a Római Egyezmény foglalkozott a közös agrárpolitikával. A szőlészetre-borászatra vonatkozó első átfogó rendelet 1962-ben látott napvilágot. 1970-ben lépett életbe az új szabályzás, melynek hátrányos határozatai azóta is sújtják Magyarországot. Ekkor fogalmazódott meg először a protekcionista gazdaságpolitika, mely a kívülről igyekvő országok borexportját megszigorította. 1983-ban, még Spanyolország és Portugália csatlakozása előtt rekordmennyiséget, 32 millió hektoliter bort pároltak le egyetlen évben!

Mára új módszerrel próbálják megoldani a problémát, s így a legutóbb megfogalmazott "visszafejlesztési program" már nem a feleslegek lepárlására helyezi a hangsúlyt, hanem a megelőzésre. Bár az utóbbi évek kedvezőtlen időjárása következtében a termés kevés volt, s ezért e tendenciák kissé erejüket veszítették, várható hogy egy jó évjárat esetében ismét felerosódnak.

Nyilvánvaló, hogy a feleslegek a mennyiségi termékekből jönnek létre, ezért e területek csökkentése lehet a megoldás kulcsa. Így a hozamok korlátozása, és az ellenőrzés szigorítása mellett egyre nagyobb anyagi áldozatokat kénytelenek hozni a tömegbort adó szőlők kivágásának támogatására. Politikailag is igen kényes e kérdés megoldása, hiszen e területeken eddig többnyire a szőlő adta az egyetlen munkalehetőséget, s ezért a támogatás ellenére számolni kell a gazdák állandó tiltakozásával.

Mivel az Unióban 1992 óta a belső piaci vámok megszűntek, tisztában kell lennünk vele, hogy az áhított csatlakozásunk esetén meg kell nyitnunk a hazai piacot a francia, olasz vagy spanyol borok előtt! Ezért számunkra sem közömbös, hogy addig az Unió képes lesz-e e visszafejlesztési program végrehajtására, a túltermelés és a támogatások leépítésére.

7. A magyar borászat struktúrája

Egyre nyilvánvalóbb, hogy három markáns csoport különíthető el ma Magyarországon a bortermelők nagyságrendje alapján. Az igazán nagyok - ahol a privatizáció már több kevesebb sikerrel rendeződött - mindössze öten-hatan maradtak. Nem szorul bizonyításra, hogy a felszámolt, csodbe ment nagyüzemek nem voltak életképesek a keleti piac összeomlása után. Ám ha a pusztulófélben lévő ültetvényekre, a sok értékes gépre, feldolgozó és tároló eszközökre, a szétszéledt szakértőkre és a munka nélkül maradt dolgozókra gondolunk, bizony, érdemes egy pillanatra megállnunk: tényleg ennyire gazdagok vagyunk? Az egyetlen járható út ezeknek az értékeknek az elkótyavetyélése volt?

Visszatérve az állva maradt nagyokra, ezek azok a cégek, vállalkozások, melyek mögött komoly tőke van, versenyképes vállalati stratégiával rendelkeznek, jelentős export érdekeltségeik mellett az egész belföldi piacot lefedő értékesítési hálózatot építettek ki. S az elbűvölő sajnákkal nincs ellentétben az a megállapítás, hogy ekkora nagyságrendű borászati cégekből nem is igen bír el többet ma ez az egyre szűkülő belföldi piac.

A legnagyobb hazai borászati üzem, a Hungarovin RT. a privatizáció következtében 1992 óta a német Henkell & Söhnlein cég tulajdona. A német pezsgógyár elsősorban a Törley pezsgó magyarországi sikeres piaci részarányában bízva szánta rá magát a vásárlásra. Ezzel egyben a legnagyobb bortároló kapacitású üzem került német kézbe. Az új tulajdonos, mint szakmai befektető megtartotta ígéreteit, s a nehéz helyzetben lévő nagyüzemből egy modern, versenyképes vállalat lett. A magyar termék, és a magyar piac mellett a magyar vezetés is megmaradt. Természetesen az átalakulás rengeteg áldozatot is követelt, s így a radikális létszámleépítés sem volt elkerülhető.

Az eredményeken felbuzdulva a német cég a Hungarovin által a második legnagyobb pezsgógyártó kapacitással rendelkező balatonboglári gazdaságot is megvette 1995-ben. Együttesen 120 millió márkát ruházott be e két üzemből, s fokozatosan a teljes tulajdonjogot is megszerezte. Bár sokan rossz szemmel nézték a cég terjeszkedését, de a sok sikertelen, kudarcra végződő privatizációhoz képest a Henkell magyarországi ténykedése végeredményben sikertörténet. 1997. január 1-től a két cég szorosabbra fűzte kapcsolatait, s a piacon Henkell & Söhnlein Hungária KFT néven jelenik meg.

Ugyancsak rendeződni látszik az egri és a villányi gazdaság sorsa is. Több átalakulás után piaci részarányukat megtartva ma már a kritikus időszakot maguk mögött hagyva néznek szembe a piaci kihívásokkal. E kategóriába sorolható még a sikeresen megújuló nagyrédei szövetkezet, valamint a Zwack Unicum Rt., mely új szereplő a borpiacon. 1997-ben még mindig nem dőlt el a Tokaji Kereskedőház Rt. sorsa, mely ismét politikai csatározások középpontjába került.

A régi nagyok közül a kecskeméti és a szegedi pincegazdaság sorsa megpecsételődött, felszámolás alatt állnak, a többi cég még küzd a továbbéléséért.

A semmiből megteremtve jött létre néhány év alatt az a pár tucatnyi egyéni vagy családi vállalkozás, mely szívós munkával a borászat éllovasának küzdötte fel magát. Az előző politikai és gazdasági rendszerben gyakorlatilag nem létező különleges minőségű borok előállításával és forgalmazásával sikerült elnyerniük annak a rendkívül szűk, de mégiscsak létező fogyasztói rétegnek a kegyeit, akiknek az igényük mellett pénzük is van a drága, különleges termékek megvásárlására. A topgasztronómia, a szaküzletek és a kis tételű export lehetőségek jelentik e termelők piacát. A komoly, igényes munka által biztosított minőség mellett az állandó tokehiány jellemzi e csoportot, s mivel a szükséges eszközök beszerzéséhez hitelt kell igénybe venni, a bankok szorítása szinte tettenérhető.

Nem a piaci részarányuk miatt említendőek ezek a vállalkozások, hanem azért, mert a magyar borászat kovászaként az egész ágazat jó hírnevét erősíthetik. Mivel a bor bizalmi termék, s hitele a rossz piaci politika következtében az utóbbi évtizedekben igencsak meggyengült, végtelenül fontos e kis vállalkozások bizalomgerjesztő szerepe.

E két, viszonylag homogén csoport mellett egy harmadik is feltérképezhető. Ez a maga közepes, általában néhány ezer, esetleg tízezer hektoliteres éves forgalmával nagyon heterogén. Az átalakuláson sikeresen túljutott szövetkezetek, regionális pincészövetkezetek, külföldi érdekltségű társaságok, magyar vállalkozók összefogásából létrejött cégek egyaránt találhatóak közöttük. Ma még nem lehet látni, hogy fáradozásaikat siker koronázza-e, vagy nem bírják a nehéz versenyt. Hosszútávon nagyon fontos lenne az ágazat szempontjából, hogy az e kategóriába tartozóak közül minél több megerősödjön, s eredményesen gazdálkodjon. Hiszen integráló szerepük révén az éves szolotermés jelentős része az ő közreműködésükkel juthat el a fogyasztókhoz, s így az egyéni szolotermelők is érdekeltek a sikerükben.

A felsorolt három csoporton kívül létezik egy negyedik kategória is: a kannásbort forgalmazók köre. Nem vitatható, hogy közöttük is vannak törvénytisztelő, adófizető, becsületes gazdálkodók, de a többség mégiscsak a szürke, vagy még inkább a feketegazdaság aktív részese. Egyes becslések szerint több mint tízmilliárd forinttal károsul a költségvetés évente az e csoportból be nem fizetett adók miatt.

8. A szektor versenyhelyzetének elemzése

A következőkben azt vizsgáljuk, hogy milyen tényezők gyakorolnak hatást a borágazat versenyképességére, továbbá milyen okokkal függenek össze a szektor sikerei és kudarcai.

8.1. Termelési tényezők

8.1.1. Szolotermesztés

A szoloültetvények helyzetét nézve ellentmondásos állapot alakult ki. A kérdést pusztán matematikailag vizsgálva azt lehetne kijelenteni, hogy a kb. 100 ezer hektár termesztő képes hosszútávon fedezni az ágazat alapanyag szükségletét. Valójában azonban közelről sem igaz ez az ideális kép, sőt, az egyik legégetőbb kérdés épp az ültetvények jelenlegi helyzetéből adódik.

A hatvanas, hetvenes években telepített nagyüzemi ültetvények megfelelő gondozás esetén még erejük teljében lévő szolotokékból állhatnának. Ám a valóságban már a telepítés idején is sok helyen olyan szakszerűtlenségek történtek, melyeket nem lehet korrigálni. Kezdődött ez a helyválasztással, mikor a gépesíthetőség érdekében síkvidéki, számos esetben fagyzókos területre került a szolo. A fajtaszerkezet sem ideális, bár a Nyugat-Európában honos, piacképes fajták (Chardonnay, Sauvignon Blanc, Cabernet Sauvignon) ma már kelő részarányban megtalálhatóak. A magas hozamok hajhászása következtében a tokék kondíciója sok helyen gyenge, s egy-egy hidegebb tél így tömeges tokepusztulást eredményezett.

A rendszerváltást követően a kárpótlásra kijelölt nagyüzemi ültetvények sokszor évekig valódi tulajdonos nélkül bérlok kezén voltak, akik rövidtávú céljaik érdekében rablógazdálkodást folytattak. A kárpótlás befejeztével az ültetvények elaprózódtak, sok a műveletlen, pusztulásra ítélt terület. Telepítés az elmúlt tíz évben jószerével egyáltalán nem történt, részint a rendezetlen tulajdonviszonyok, részint az állami támogatás hiánya miatt.

Ugyancsak a kárpótlás következtében a szolotermesztési munkák szakszerűtlensége is sok gondot okoz. Számos új tulajdonos képzettség nélkül kezdett a szolovel foglalkozni, a növényvédelmi munkák hatékonysága csökkent. A nyári gombabetegségek így számottevő kárt okozhattak.

8.1.2. Borászat

A szolotermesztéshez hasonlítva még nehezebb a kistermelők borászati munkájának helyzete. Gyakorlatilag a nulláról kellett kezdeni a tevékenységet, hiszen a nyolcvanas évek végéig a

nagyüzemek a szőlőt felvásárolták, s így a kistermelők számára a szürettel a munka befejeződött. Nagyüzemi szinten sem volt biztosítva a szőlészeti és borászat harmonikus együttműködése. Az egyetemi képzés teljesen elkülönítette a két tevékenységet, s ez a munkahelyeken hasonlóképp történt. A szőlészettől a minél nagyobb mennyiségi eredményt várták el, a borásztól a minőséget. Mivel a gazdasági tényezők a szőlészek törekvéseit igazolták, többnyire az o akaratuk érvényesülhetett.

A nagyüzemek borászati üzemei megfelelő felszereltségűek voltak, a közép méretűek (többnyire szövetkezetek) gyengék, kisüzemi borászat pedig nem létezett.

A borkészítés legkritikusabb munkafázisa a feldolgozás és az erjesztés. Ma már egy komplex szőlész-borász gazdaság színvonalát legjobban ez reprezentálhatja. Ehhez drága, energiaigényes gépek, berendezések szükségesek, ami a hazai tokehiány miatt leküzdhetetlen nehézségeket jelent. A néhány hektáron gazdálkodó szőlőgazda még kellemes szakértelemmel a munkák ideális szervezésével, kompenzálhatja ezek hiányát. De ha tevékenységét bővíteni akarja, muszáj beruháznia. S ha hitelt vesz fel, olyan kényszerpályára kerülhet, melyen igen kicsi az esélye a túléléshez.

Nyugaton a hasonló nagyságrendű termelők többségében családi vállalkozások, melyek nem egyszer négy-öt generáció alatt építették fel kis birodalmukat jelentős állami támogatások és megfelelően kiépített hitelrendszer igénybevételével. Ezekhez képest rendkívül nehéz a magyar gazdák helyzete. Az alulról felépített szövetkezetek, melyek segítséget nyújthatnának, még nem jellemzőek.

A piacképes reduktív technológia a tárolókapacitás terén is új követelményeket támaszt. A hagyományos ászokhordók szerepe csökken, s helyettük rozsdamentes fémtartályok alkalmasak az elsődleges ízek megőrzésére. Ugyancsak új igényeket támaszt a családi gazdaságok számára szükséges kis teljesítményű palackozó gépek beszerzése és üzemeltetése.

Ma még az óriás cégeken kívül csak kevés kisgazdaság képes a borászati munkák magas színvonalon történő végzésére. E munkák a feldolgozáson, erjesztésen, a stabilizáció biztosításán, a palackozáson kívül a marketing és piaci munkát is igénylik. Ezért a kisvállalkozások túlnyomó többségében csak a minőségileg alacsonyabb követelményeket támasztó kannásborok előállítását vállalhatják. E helyzet kialakulásában a tokehiány és a szakértelem hiánya egyforma szerepet játszik, de az érdekeltségi rendszer sem hat az előrelépés irányába.

8.2. Keresleti tényezők

A legfejlettebb borkultúrájú országok borászata is elsősorban a saját belföldi piac fogyasztására épít, az export részaránya sehol nem haladja meg az éves bormennyiség egyharmadát.

Ehhez képest a nyolcvanas években Magyarország világalso volt e téren, több mint 60%-os kiviteli aránnyal. Sokan még mindig e lehetőségek visszatérésében bíznak, s ezért az export növekedésében látják az ágazat összes problémájának megoldását. Ezzel szemben a reális célkitűzés mennyiségi téren a jelenlegi piaci helyzet stabilizálása lehet. A bővülés lehetősége a minőség fokozásával az árbevétel terén képzelhető el.

8.2.1. A belföldi piac

A belföldi piac vizsgálatánál célszerű egy rövid összevetést végezni a bort helyettesítő termékekkel, amelyek közül elsősorban a bor-sör fogyasztást, valamint a bor-üdítőital fogyasztás kapcsolatát célszerű áttekinteni.

A sör régóta konkurense, helyettesítő terméke a bornak. Drucker a Magyar Szologazdák Országos Egyesületének egykori igazgatója már a század elején azon kesergett, hogy különösen a „szegényebb néposztályunk” mellozi a borfogyasztást és helyette „sört, pálinkát, természetes vagy mesterséges savanyú vizeket fogyaszt”. A háború után a politika is a sörfogyasztást preferálta - a munkásosztály itala - Május 1: sör és virsli - és a rendszeresen jelentkezo sörhiány pótlására komoly importtevékenységet folytatott, minek következtében a 70-es években Magyarország volt a térség legnagyobb sörimportora. A sörimport nem kis részben valóban jó minőségű, csak szlovák sörök importját jelentette, kialakítva egy minőségre igényes réteget, amelyet a borszektor ebben az idoban nem tudott felmutatni. A 70-es évek első felében jelentek meg hazánkban a márkasörök, amelyek nemcsak a termékeik minőségével, hanem az arculatukkal is gyorsan megnyerték maguknak az alkoholfogyasztási korba akkor lépo Ratkó korszak fiataljait. A sörimport mellett jelentos hazai kapacitásbővítések is történtek, és a hazai sörkereslet és -kínálat a 80-as évek második felére egyensúlyba került. Magyarországon az 1 fore jutó sörfogyasztás a 90-es évek elején 105 literrel érte el a csúcst, azóta mintegy 30%-kal visszaesett, és az előrejelzések szerint 97-tol várható újra némi növekedés. A sörfogyasztás csökkenésével párhuzamosan növekedett a bor és ezen belül is különösképpen a kannásborok fogyasztása, ami nem kis részben arra a világon talán egyedülálló tényre vezetheto vissza, hogy az olcsó bor fogyasztói ára alacsonyabb, mint a söré.

Az üdítőitalok más szempontból jelentenek konkurenciát a bornak. Egyrészt a motorizáció terjedése érthetően az alkoholos termékek fogyasztása ellen hat, másrészt az alkoholmentes üdítőitalok kínálata és választéka az utóbbi tizennéhány évben rendkívüli mértékben kiszélesedett és így a különböző fogyasztói igények kielégítésére mindinkább alkalmassá vált.

A 90-es évek elején történt KGST összeomlása óta a hazai piac jelentosége felértékelődött a borforgalmazók számára. A keresleti piac helyett kínálati alakult ki, s a nyugati országokban már régóta ismert módon a fogyasztói igények itt is kétpólusúvá váltak.

Az egyik csoport, a mennyiségi fogyasztóké, "nagyivóké", akiket a minőség nem nagyon érdekel, számukra a meghatározó szempont a vásárlásnál a minél olcsóbb ár. A piackutatási tanulmányok szerint ok rendszeres és gyakori fogyasztók, bár nincsenek jó anyagi helyzetben, az alkoholgény kielégítése céljából a szeszes italra valót mindig eloterentik. A kannás bor számukra tökéletesen megfelel, a belföldi borforgalom utóbbi években való emelkedése egyértelműen e szegmensnek köszönhető. Többségében középkorú és idős férfiak, alacsony iskolai végzettségűek alkotják e réteget, vásárlásaik során általában a legközelebbi üzletben vagy italkimérésben szerzik be a bort, s vagy otthon, vagy italboltban fogyasztják el, és számukra az ár elsődleges fontosságú.

A jövő szempontjából fontosabb a másik kategória, a "minőségi fogyasztók" csoportja. Ok igényesebbek, s elvárják a megbízható és egyenletes minőséget. Magasabb iskolai végzettségűek, a középosztályhoz tartoznak, körükben a borvásárlás gyakori indítéka az ajándékozás. A bort többnyire étkezés mellé fogyasztják, gyakran az ünnepi alkalom egyik szimbóluma egy-egy különleges palack bor felbontása. Itt már nyomonkövethető a márkahűség is. Sajnos a gazdasági helyzet romlása napjainkban épp e réteget sújtja legjobban. Ennek piaci hatása még nem kimutatható ugyan, de mindenképp számolni kell vele.

A gasztronómia szerepe a minőségi fogyasztók körében csak mint látens igény fogalmazható meg. Ma még Magyarországon luxusnak tekinthető egy-egy éttermi ebéd vagy vacsora egy középosztálybeli család számára. Ezért a gasztronómia részaránya a belföldi boreladás tekintetében ma még minimális. Ennek esélyeit tovább rontja, hogy a gasztronómiai egységekben nincsenek tisztában a borhoz kapcsolódó legalapvetőbb követelményekkel (Megfelelo pohártípus, hőmérséklet, választék, ételhez való ajánlás, stb). Kivételt képez a topgasztronómia, mely a magyar vendégek számára többnyire megfizethetetlen.

A magyar közizlés, bár sok tekintetben utánozza a nyugatit, azért kitapintható különbségek is léteznek. Ott a száraz borok iránt nagyobb a kereslet, nálunk még az édes vagy legalább féledes a legkeresettebb. Érdekes módon a vörösbor iránti igény is folyamatosan növekszik. Mára a minőségi kategóriában a kereslet nagyjából egyenlo mértéku a fehér és a vörösbor iránt, s mivel a kínálat fehérborból lényegesen nagyobb, egyre nagyobb az árkülönbözlet, egyre drágább a vörösbor. Ezzel együtt ismét divatba jött a rosébor is, mely az elmúlt évtizedekben teljesen hiányzott a belföldi választékból.

8.2.2. Külpiaci tendenciák

Mint potenciális piac a magyar bor számára két nagy, meroben eltéro tulajdonságú lehetőség kínálkozik: az Európai Unió országai vagy a keleti országok. Az Unió, habár a világ legnagyobb piaca, mégis meglehetősen zárt és diszkriminatív egy olyan termék esetében, melyből állandó a belso

túltermelés. Ráadásul a borfogyasztás lassan csökkenő tendenciát mutat, s így a piac is szűkül. A meglévő vásárlóerő miatt a külső konkurencia is egyre jelentősebb. Ausztria példája is bizonyítja, hogy a borosgazdák élete vélhetően nehezebbé válhat a csatlakozás után. A Magyarország számára biztosított fokozatos vámleépítés nem hozta azokat az eredményeket, melyek elérhetőek lettek volna, a mennyiségileg meghatározott kvótákat nem tudtuk kihasználni.

A jelenleg meglévő export nagyobb hányada általában egy-egy konkrét cég meghatározott célpiacán realizálódik. Jó példa erre az Interconsult Rt. angliai eladása vagy a Henkell & Söhnlein Hungária Kft németországi sikere. Ez utóbbi egyben a német tulajdonú cégcsoport sajátos helyzetéből és tokeerejéből következik. A "Balaton" nevű balatonboglári bort megfelelő marketingtámogatással 1996-ban vezették be a német piacra, s rögtön az első évben sikereket értek el vele. Vélhetően ezt egy magyar tulajdonban lévő cég sohasem lesz képes megtenni, hiszen nemcsak a toke hiányzik hozzá, hanem a piaci infrastruktúra is.

Vannak tehát piaci rések az Unió borpiacán, de ehhez a rendkívüli termelési erőfeszítéseken kívül toke és piaci kapcsolatrendszer is szükséges. A jövő útja csakis a minőségi termékek részarányának növelése lehet. Nem volt kedvező számunkra a skandináv országok Unióhoz való csatlakozása sem, hiszen ez által lényegesen kedvezőtlenebb helyzetbe kerültünk az Unió nagy bortermelő államaihoz képest.

Kanada, az Egyesült Államok, sőt Japán is vásárol magyar bort. Csak a teljesség igénye miatt érdemel említést a tengerentúli export, hiszen az óriási távolság, és a kiélezett versenyhelyzet miatt nyilván nem vehető számításba a látványos előretörés a piacokon.

A keleti irányú boreladás hagyományai nemcsak az elmúlt évtizedekre, hanem évszázados múltra tekintenek vissza. A KGST megszűnésekor az ismert szlogen szerint a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntötték, hiszen pl. Lengyelországgal vagy Csehországgal indokolatlan volt egymásnak hátat fordítani. Mégis ez történt, s olyan vámrendszer lépett életbe, mely szinte lehetetlenné tette a kereskedelmet. Csak a legutóbbi években kezd visszatérni a normális viszony, a CEFTA megállapodás értelmében van esély az előrelépésre. Ám az elmúlt években a konkurencia sem tétlenkedett, úgyhogy kiélezett piaci versenyre itt is számítani kell.

A legnagyobb piacpotenciált képviselő szovjet utódállamok politikai és gazdasági bizonytalansága, a korrupció elterjedése és a maffiák gazdasági hatalma miatt a törvényes kereskedelem nagy fokú kockázattal jár. A kilencvenes évek elején a statisztikákban nem szereplő félig vagy teljesen illegális csatornákon feltehetően jelentős volt a borexport e területekre. Ezt a folyamatot törvényes keretek közé terelni az ágazatnak és az ország költségvetésének egyaránt érdeke.

Viszonylag új jelenség a Szlovákiába és Csehországba irányuló mustexport. Ennek hasznosságáról, következményeiről megoszlanak a vélemények, s az érdekellentétek miatt valóban nehéz

egyértelműen állást foglalni. Mivel több tízezer hektoliteres mennyiségrol van szó, a szüret idején zavart és bizonytalanságot okoz a felvásárlási árak tekintetében. Azért lenne szükség az egységes állásfoglalásra, hogy a szabályozást, érdekeltséget ehhez lehessen igazítani.

8.3. Kapcsolódó és támogató szektorok

A szőlészet-borászat-kereskedelem egységes érdekeltségét megteremteni roppant nehéz feladat. Bár a mindenkori kormányzat hangsúlyozottan a gazdákat szándékozik támogatni, a valóságban a forgalmazók többnyire a tényleges haszonélvezők. Mivel a szőlőtermelés több éves ültetvényeken lehetséges csak, s a szakmai szempontok alapján az a kedvező, ha a szőlőtermesztés és a borászat egy kézben van, valójában a tevékenység csak több éves előrelátással és megfelelő anyagi garanciákkal lehetne csak versenyképes. Különösen igaz ez a több éves érlelést kívánó különleges minőségű borokra és pezsgókra.

Így az ágazat legsúlyosabb megoldatlan kérdése -kivéve a külföldi tulajdonban lévő cégeket- a tokehiány. Ebbe a kategóriába egyaránt besorolható a telepítések elmaradása, a beruházások és a készletek finanszírozásának állandósuló gondja. A kényszermegoldások nem egyszer a minőség rovására történnek, vagy a szürke ill. feketegazdaságba kényszerítik a gazdákat.

A bor legnagyobb mennyiségben az élelmiszerkereskedelmen keresztül jut el a termelőtől a fogyasztóig. Meroben új helyzet elé állította a szőlőgazdákat az élelmiszeripari termékek belkereskedelmi forgalmazásában végbemeno változás. A multinacionális hálózatok térnyerése és agresszív üzletpolitikája új kihívást jelentett. A központi árubeszerzés nagyon leszukította a forgalmazók körét, hiszen csak a nagy mennyiséget szállítók maradhattak versenyben. A "multik" ma még nem veszik figyelembe a bor, mint sajátos élvezeti termék egyedi piaci vonásait, s ezért ugyanazokat az elvárásokat támasztják iránta, mint bármelyik élelmiszeripari vagy vegyitermék iránt. A gazdaságosság szempontjából a minél rövidebb forgási idő az ideális, s ez óhatatlanul a választék szűkítését jelenti. Így a bor eladásra oly jellemző sokszínűség elveszett, s ma újra a tipizált fajtaikat részesítik előnyben a bolttípusokban.

A kereskedelemben kiélezett versenyhelyzet jött létre, s a kisebb boltok, regionális hálózatok is igyekeznek közös beszerzést kialakítani, hogy életben tudjanak maradni a multik mellett. Így a termelők számára a feltételek egyre kedvezőtlenebbek: a nyomott árak mellett a fizetési határidők hosszabbítása, s egyéb kedvezmények nyújtása nélkül már nem lehet eredményesen tárgyalni a kereskedőkkel.

Az import liberalizálása lehetővé tette a borászati segédanyagok, gépek, berendezések könnyebb, esetenként a versenyhelyzet következtében viszonylag olcsóbb beszerzését. Mivel ezek a szükséges anyagok, eszközök csak import útján szerezhetőek be, az 1995-ös Bokros-csomag keretében kivetett importadó és a folyamatos forintleértékelés újabb terheket rótt a termelőkre.

8.4. Kormányzati politika

Súlyos gondok, elmaradások mutatkoznak az ágazat egészét érintő szabályozási és ellenőrzési és támogatási tevékenységben is. A fennálló visszasságok alapja ahhoz vezethető vissza, hogy a jelenleg érvényben lévő és ható előírások, érdekeltségi rendszerek egy túltermelési válság leküzdésére jöttek létre, s ma, mikor a piaci egyensúly nagyjából ismét megteremtődött, ezek a befolyásoló tényezők torzítóan hatnak.

Maga a bortörvény is mára már elavult, s gyökeres megújítást kíván. Ez azért különösen szomorú, mert a múltban Európában egyedülállóan korszerű és előremutató rendeleteink voltak e téren, s számos ország példának tekintette a magyar törvénykezést. Ma még mindig az 1970. évi 36. törvény, illetve az ezt kiegészítő számos módosítás van érvényben. Az új törvény kimunkálása jelenleg folyik, s az illetékes minisztérium szándéka szerint talán még 1997-ben a parlament elé kerülhet. A törvénytervezet tézisei megfogalmazódtak, s a jelenleg folyó szakmai vitákon keresztül kerül végleges formába.

A vezérelvek egyértelműek: az EU harmonizáció, az eredetvédelem erősítése, a hamisítási lehetőségek szűkítése és a piaci beavatkozás és érdekeltségi rendszer újrafogalmazása. Hogy e kérdések közül minek kell konkrét formában szerepelni a bortörvényben, s minek más rendeletekben, ez már a törvényalkotás kompetenciájába tartozik, de a szakma számára az összes kérdés egyaránt fontos és megoldandó.

Ugyancsak kormányzati döntés szükséges az ágazat szakmai, tudományos összefogásának szervezeti felépítésére vonatkozóan is, valamint a nemzetközi kapcsolatok kialakításának terén is.

1. Legegyszerűbb és legegyszerűbb az első kérdéskör, az EU harmonizáció. Lényegében itt ma sem állunk rosszul, a jelenlegi bortörvény is a legtöbb fontos kérdésben EU-komfort. Inkább apróbb pontosítások, kiegészítések szükségesek csupán, ami nem okozhat komoly nehézséget.

2. Lényegesen összetettebb az eredetvédelem helyzete. A Hegyközségi Törvény ugyan pontosan megfogalmazza a tennivalókat és a célokat, de ez részben sok helyen nagy ellenállásba

ütközik, részben a végrehajtás során folyamatosan számos jogharmonizációs kérdés merül fel. Sajnos nagyfokú bizalmatlanság tapasztalható a gazdák részéről, s legtöbbjük nem látja be, hogy a pontos nyilvántartás épp az ő érdeküket szolgálja a hamisítókkal szemben. Pedig regisztráció nélkül akármilyen állami beavatkozás, támogatás szinte lehetetlen. Ez elsősorban szemléleti kérdés, ám az elorelépés egyik legfontosabb záloga.

A hegyközségi rendszer nemcsak azért lényeges, mert évszázados múltra tekint vissza, hanem azért, mert a valódi gazdasági és politikai demokrácia legfontosabb kritériumát képviseli a döntéshozatal decentralizálása által. Azaz a központi irányítás helyett a gazdák az őket érintő legfontosabb kérdésekben jogosultak lehetnek saját maguk dönteni. Ha ezt mindenki belátná, már lényegesen előre tarthatnánk az eredetvédelem és a minőségjavítás területén is. A származási bizonyítványok kötelező kiadása pedig az első lépés lehet a hamisítók elleni harcban.

A különböző szakmai szervezetek kapcsolata is meglehetősen esetleges, sok a fölösleges párhuzamosság. A TermékTanács jelenlegi formájában való fenntartása egy jól működő Hegyközségi Tanács mellett feleslegesnek látszik.

3. A magyar borászat legkritikusabb pontja jelenleg a hamisítás elburjánzása. Az ennek megelőzésére létrehozott hatósági szervezet, az Országos Borminosító Intézet (OBI) tehetetlen, s még azokat a korlátozott lehetőségeket sem használja ki, melyek a rendelkezésére állnak.

Európában szokatlan, hogy a minosítés és az ellenorzés egy intézmény feladata legyen, a kettő értelemszeruen akkor muködhet hatékonyan, ha független egymástól. Az OBI jelenleg inkább szakmai tudományos muhely, s tevékenységének csak egy kisebb hányada az ellenorzés. A legkritikusabb helyekre az ellenorok alig jutnak el, s ha néha lelepleznek valakit, azt sem áll jogukban megbüntetni. Az a nevetséges helyzet alakult ki, hogy a leghatékonyabb fegyver az ellenorok kezében a vizsgálati díj, amennyiben ugyanis törvényszegést állapítanak meg, ezt a bor tulajdonosa köteles megfizetni.

Több milliós csalások következménye egy szabálysértési javaslat lehet csupán, amit a joghézagok lehetőségeit kihasználva többnyire nem képes a hatóság érvényesíteni. Az önkormányzatok sem partnerek a rendteremtésben, a személyes érdekeltségek gyakran fontosabbak, mint a javasolt büntetés kiszabása. A Vám és Pénzügyorség jelenleg a bor belföldi forgalmazásának ellenorzésében nem vállal szerepet, erre sem technikai, sem személyi apparátussal nem rendelkezik. Így a "fináncok" megjelenésétől csöppet sem kell tartani ma a hamisítóknak.

Többféle megoldás is elképzelhető, de egy biztos, a jelenlegi helyzet tarthatatlan. Mindenek előtt újra kell gondolni az OBI szerepét, feladatát, jogkörét, s ehhez biztosítani az anyagi és személyzeti feltételeket. Fennáll a veszélye annak, hogy az emlékezetes ausztriai hamisítási botrányhoz hasonló helyzetbe kerül Magyarország, ha e téren sürgös intézkedés nem történik.

4. Bár a támogatás kérdése természetesen mindig az egyik legvitatottabb terület, 1997-re ez különösen aktuálissá válik. A GATT számára adott hibás adatok miatt a külföldi országok ragaszkodnak a mezőgazdasági termékek export támogatásának radikális leépítéséhez, s így a magyar bor export támogatása hamarosan csökkenni fog. E kényszerű helyzet lehetőséget nyújt a támogatás komplex újraszabályozásához, s ezzel a hosszútávú stratégiai irányvonalak is kijelölhetőek.

A közvetlen támogatást célszerű a telepítésekre, illetve a telepítések felújítására összpontosítani, s így valóra válna az az állandóan deklarált, de soha meg nem valósuló elv is, hogy a támogatást a termelők kapják. A jelenlegi export támogatás gyakorlatilag mennyiséghez kötött, s így a kommersz minőséget, a folyó bort preferálja. Mivel az ágazati cél nem a mennyiségi növekedés, hanem az árbevétel fokozása lehet csak, érdemes a támogatást valamilyen módon a minőséghez kapcsolni. Ezzel párhuzamosan a másik oldalon elobb-utóbb Magyarországon is aktuálissá válhat a szőlő kivágásának ösztönzése is. Bár ez ma még eretnek gondolatnak számít, de nincs messze az az időpont, amikor nekünk is el kell gondolkozni rajta, hogy kinek jó valójában az értéktelen, silány bor előállításának az erre alkalmatlan területeken.

5. 1997-ben ünnepeljük a Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet alapításának 100 éves jubileumát, mely fennállása idején az ágazat K+F tevékenységének koordinátora volt. Sajnos aktuális ezzel együtt az intézmény egy másik évfordulójáról is megemlékezni, 20 éve, 1977-ben lehetetlenítették el az intézményt. Bár a jogfolytonosságot a Kecskemétre való költöztetés címszava biztosította, de valójában a Kutatót felszámolták. A borvidékeken kialakított állomások hálózata is azóta többnyire csak vegetál, életben maradásáért küzd. Így a K+F tevékenység is visszaszorult az Egyetemek falai közé, s anyagiak hiányában nem tud választ adni az ágazat kérdéseire.

Így a szőlészeti-borászati szakmai és tudományos irányítása meglehetősen esetleges, a szaktanácsadói hálózat sem működik hatékonyan. A szűkös anyagi lehetőségek között az erők szétforgácsolódása miatt például a bormarketing program elonyeit is csak egy szűk csoport élvezhette. A Kutató Intézet alapításának jubileuma kapcsán érdemes elgondolkozni rajta, hogy egy hasonló típusú intézmény nem lendíthetne-e napjainkban ismét a szakma helyzetén.

6. Miközben az Unióval sikerült megállapodni a borkereskedelem vámterheinek fokozatos leépítésében ugyanez lassabban valósul csak meg a szektor számára fontosabb másik piac, a keleti országok irányába. Az Unió esetében kölcsönös kedvezményadásról van szó, azaz a borexporttal együtt a kedvezményes import lehetőségét is biztosítanunk kell, vagyis a magyar piacot megnyitni a francia, olasz vagy spanyol borok előtt. Ezzel szemben a keleti országokban nincs ilyen igény, illetve az ellentételezést más iparcikkek esetén igénylik.

Történetek lépések e téren az utóbbi években, de az ágazat számára fontos lenne, hogy ez a folyamat felgyorsuljon. Azok a lengyel vagy orosz fogyasztók, akik éveken át a magyar borokat vásárolták, s ezért feltehetően kedvelték is, bizonyára ismét ezt választanák ma is, ha megfelelő

kínálatban és árban a rendelkezésükre állna. De ha a kedvezményes vámok csak hosszú évek múlva lépnek életbe, megfelelnek e termékekről, s a versenyt újra a nulláról kell majd kezdenünk.

8.5. Piaci stratégiák

A világkereskedelem helyzete, a bor kereslet és kínálat viszonya nem teszi lehetővé, hogy egy átfogó piaci offenzívával jelentős export növekedést érjünk el. Mennyiségi szempontból már sikerként lehet elkönyvelni a jelenlegi szint megtartását, jobb esetben kis mértékű növelését. Ugyanakkor a kedvezőtlen fajtaszerkezet és az alacsony átlagos minőség, s az ennek következtében elérhető szegényes árbevétel területén javítanunk kell.

Mivel a hazai borászat szerkezetében heterogén, nem térképezhetünk fel egységes stratégiai tervet. A különböző típusú, anyagi lehetőséggel rendelkező vállalatok más-más módon érhetnek el sikereket. E lehetőségek főbb csoportjai a következők:

- A külföldi tulajdonban lévő magyar borászati vállalatok helyzeti előnyben lehetnek a tulajdonosok országában, hiszen ott többnyire egy jól kiépített és eredményesen működő piaci infrastruktúrával rendelkeznek, s emellett a piaci bevezetéshez is megfelelő tőke áll rendelkezésükre. E csatornák kihasználásával van keresnivalónk az Unió piacain is viszonylag jelentősebb mennyiségben a közép árkategóriákban.

- Az extra minőséget előállító kistermelők kis mennyiségű csúcsborai mind a külföldi, mind a belföldi topgasztronómiában eladhatóak. Mivel az anyagi lehetőségek e csoportban értelemszerűen korlátozottak, a bonyolítás és a marketing tevékenység költségei a forgalmazót sújtják, s ezzel együtt természetesen a haszon jelentős része is az övék. Mégis fontos az itteni eredmény, hiszen az egész ágazat megítélését jótékonyan befolyásolhatja az e területen elért siker.

- A közepes nagyságrendű borászati üzemeknek érdemes a keleti piacok felé orientálódni. A minőségre itt is komoly igény mutatkozik, jelenleg a magas vámok és a bizonytalan fizetési készség jelent akadályt. Ezért rendkívül fontos a megfelelő partner megválasztása, aki hosszútávon érdekelt a kölcsönösen gyümölcsöző korrekt együttműködésben.

- A belföldi élelmiszerkereskedelem igényeinek kielégítése az ágazat legbiztosabb háttérháza lehet. Ám indokolt az óvatosság a multinacionális cégekkel való kapcsolattartás terén. Aki a pillanatnyi haszon reményében vállalja az áron alul való értékesítést, az egész ágazat érdekeit veszélyezteti. A megfelelő pozíciókat most kell biztosítani, hogy ne a megbízhatatlanság következtében egy-két hálózat a közeljövőben inkább a külföldi borokat válassza a magyar helyett.

- Óriási kiaknázatlan lehetőség kínálkozik még a vendéglátás, a turizmus és a borértékesítés kapcsolatának erősítésén. Ma már az elzászi vagy akár bugerlandi gazdák is jelentős mennyiséget értékesítenek helyben, az oda érkező vendégeknek. A helyi önkormányzatok mindenhol erőtlenül támogatják az ilyen kezdeményezéseket, hiszen ez közvetlen árbevételt, munkaalom teremtést egyaránt jelenthet. Így egymást erősítheti a bortermelés és forgalmazás és az idegenforgalom.

Magyarországon a borvidékek szinte mindegyike festői környezetben, történelmi emlékektől övezve található. Ha megfelelő szintű ellátást, szórakozási lehetőséget is tudnak kínálni a házigazdák, s ehhez propagandát is képesek biztosítani, a borászat számára is az egyik legbiztosabb piac lehetne megteremthető.

9. Előrejelzések, kilátások, versenyképességi kritériumok

A piaci igények reális figyelembevételével megállapítható, hogy az Unióhoz való közeledésünk és esetleges csatlakozásunk a magyar borászat számára egy minden eddiginél nagyobb kihívást jelenthet. Ezért már most meg kell tenni a megfelelő elokészületeket, hogy senkit ne érjen kellemetlen meglepetés a belépés pillanatában, ugyanakkor a gazdák is belássák, hogy egyéni érdekeiket esetenként alá kell majd helyezni a nemzeti érdekeknek.

Az ágazat megújításának munkáját a szolotelepítések érdekeltségének szabályozásával kell megkezdeni. Egyre nagyobb szerepet kell hogy vállaljanak e munkák irányításában és ellenőrzésében a helyi, alulról szervezett irányítók, a hegyközségek. A támogatásnak kétirányúnak kell lenni: egyrészt preferálni kell a minőségi termelés optimális feltételeit, másrészt anyagi érdekeltséget nyújtani a gazdáknak a silány területeken való szolotermesztés felszámolásához.

Az Unió megfogalmazása szerint új telepítésre nincs szükség, csak a meglévők felújítására, korszerűsítésére. Magyarországon sem a szoloterület nagyságának a növelése a cél, hanem a meglévő telepítések állagának javítása. A hegyközségek állapíthatják meg a kívánatos fajtákat, a minimális tokeszámot, a metszés és muvelésmódot, s így kialakulhat a borvidékek egyéni arculata is. A hegyközségek a minőség garantálása mellett a nyilvántartást is biztosítani tudják, s ez nagy lépés lehet a hamisítások elleni harcban. A származási bizonyítványok lehetővé teszik a termékpálya nyomkövetését, s vélhetően 1997-ben ez lesz az első konkrét eredménye a hegyközségi rendszernek.

A kormányzattól is számos intézkedést vár az ágazat: mindenek előtt az új bortörvény minél előbbi életbeléptetését, az ellenőrzés és szankcionálás szervezeti kereteinek és törvényességének megeremtését, valamint a kölcsönösen elonyös nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok biztosítását a magyar bort vásárló országokkal. E mellett a támogatási rendszer kiépítését, a szakmai, tudományos irányítás kérdésének rendezését is.

A borászat struktúrális felépítését ma már a sokszínűség jellemzi. E helyzet akkor lesz igazán eredményes, ha a vállalatok megerosödnek, nem lesznek kénytelenek mindent alárendelni a pillanatnyi túlélés kényszerének. A középüzemek integráló szerepe fölerosödik, a kistermelők többsége ma is csak a szolészettel foglalkozik, s szeretne hosszútávú, biztos kapcsolatot kiépíteni a felvásárlókkal. E mellett kívánatos lenne, ha a külföldön eredményesen működő, a gazdák által szervezett értékesítő szövetkezetek Magyarországon is kialakulnának.

A kormányzati intézkedések, a szakmai kérdések mellett még meghatározó fontosságú az ágazati marketing munka is, mely által a vásárlók bizalmát biztosítani lehet. A kiélezett piaci viszonyok közepedte egy pillanatra sem felejtendő el, hogy a bor alapvetően bizalmi termék, s ezért jó hírnevének biztosítása mindennél fontosabb. Ez az a pont, ahol teljes az érdekazonosság a szektorban

tevékenykedő valamennyi résztvevőnek.

9. Összefoglaló

A magyar borászat 1997-ben átmeneti állapotban van. Az elmúlt évtizedben egy - az egész ágazatot sújtó - értékesítési válságon és az iparág egészét ugyancsak érinto strukturális átalakuláson esett keresztül. Pillanatnyilag piaci egyensúly nagyjából helyreállt, a belföldi fogyasztás és az export értékesítés nagyjából megfelelő mennyiségi szinten stabilizálódott, ám az ágazat jövőjét sok megoldatlan kérdés teszi bizonytalanná.

A legsürgetőbb megoldandó kérdés kétségkívül a hamisítások visszaszorítása, mely mára sajnos minden eddigi méretet meghaladóan a mindennapok valóságává vált. E küzdelem elsősorban kormányzati intézkedések sorozatát igényli, de e mellett a szakma szerepe is fontos, hiszen a korrekt nyilvántartás, a termékpálya egyértelmű átláthatósága már önmagában véve is hatásos önvédelmi fegyver lehetne e küzdelemben. Amíg e téren gyökeres fordulat nem következik be, illúzió bármilyen további előrelépésre gondolni.

A piaci lehetőségek reálisan szemlélve jelentős mennyiségi növekedést nem tesznek lehetővé. A belföldi igények várhatóan nem növekednek, s az alacsonyabb árkategóriában állandóan új kihívást jelentenek a külföldi tokével bőségesen rendelkező sörgyártók erőfeszítései. A vásárlói szokásokat érzékenyen érinti az életszínvonal csökkenése, mely az elmúlt években épp azt a réteget sújtotta legjobban, akik a magyar bor potenciális fogyasztói.

Az Unió országai az elmúlt néhány év alacsonyabb terméseredményei ellenére továbbra is borfelesleggel rendelkeznek, melynek nagyságrendje többnyire az egész magyar éves bortermés többszöröse. Így e piac felvevőképessége korlátozott, csak a minőségi termékek esetében van remény kismértékű bővítésre. A keleti piacok a KGST összeomlása után jelentősen összezsugorodtak, s bár a fogyasztói igények változatlanul élnek, ma már a versenyhelyzet itt is kielezett, s a versenytársak mellett a piacvédo vámpolitikával, s a helyenként jellemző gazdasági és politikai bizonytalanságokkal is számolni kell.

Mivel a magyar borexportban ma is túl nagy részarányt képvisel a hordós bor, célkitűzésünk ennek a kedvezőtlen termékstruktúrájának a megváltoztatásával a mennyiségi szint tartása mellett az árbevétel növelése lehet. Az export támogatások leépítése külföldi nyomásra elkerülhetetlennek látszik, ezért ugyancsak kormányzati feladat a támogatási és érdekeltségi rendszer új rendszerének kialakítása, melynek már a minőség preferálása lehet az egyik tartópillére.

A belföldi piac esetén számolni kell vele, hogy a szerződésben rögzített fokozatos vámleépítés következtében a külföldi borok előtt is meg kell nyitni a piacot, s így hamarosan itt is versenyhelyzet alakulhat ki. Nagy tartalékok vannak viszont a helyi boreladás erősítésében, a növekvő méretű turizmus, a falusi vendéglátás világszerte egyre népszerűbb megjelenése jó lehetőségeket kínálhat az ágazatnak.

Termelési szempontból nyomasztó nehézséget jelent a szoloterületek felaprózottsága, és számos ültetvény pusztulása. Bár a tulajdoni és termelési formák sokszínűsége kedvező hatású lehet, de a jelenlegi állapotban a tokehiány miatt ennek inkább negatív hatásai érvényesülnek. A kisgazdák számára meg kell teremteni a biztos, hosszútávú szolofelvásárlás rendszerét, vagy a középüzemek integráló szerepének erősítésével vagy a nyugati típusú értékesítési szövetkezetek létrehozásával. Természetesen e kezdeményezéseket regionálisan lehet csak kialakítani, az állam szerepe a gazdasági és törvénykezési háttér biztosítása.

Az egész ágazatot sújtó tokehiány nem egyedi gond, ám a szolo több éves életciklusa miatt különös erővel érvényesül. Ez is szerepet játszott abban, hogy a szükséges új telepítések elmaradtak, s bár a statisztikai adatokban szereplő szoloterület bővítésen elegendő lenne a borászat alapanyagának biztosítására, a valóságban ennél lényegesen rosszabb a helyzet.

A piaci igények figyelembevételével, a várható Unió csatlakozást sem elfelejtve most van lehetőség az ültetvények felújítását tervszerűen megkezdeni. A silány tömegbort adó telepítések fenntartása indokolatlan, a gazdákat anyagilag érdeklétevé a termelés felszámolására kell ösztönözni. Ugyanakkor az erre alkalmas területeken, borvidékeken fontos, hogy a megfelelő minőségi színvonalú szolotermesztés lehetősége biztosítva legyen.

A munkák összehangolásában, irányításában a hegyközségeknek kell meghatározó szerepet kapni. Elsősorban rajtuk múlik, hogy a magyar borászat az ezredforduló után mekkora szerepet tölt majd be a magyar gazdaságban.

10. Felhasznált irodalom

- Általános marketing stratégia a magyar borok külföldi értékesítési lehetőségeinek növelésére (1994)
Kopconsult Tanulmány
- Az Európai Unió borpiaci szervezete(1995). GATE Továbbképző Intézet tanulmány
- Barna J. - Totth G. (1994): A budapesti lakosság sörfogyasztási szokásai. Marketing XXVI. Évf. 1. Sz. (37-40. Old.)
- Bulletin de l’O.I.V. Vol. 69-789-790 Nov.-dec., 1996
- Gaál B. (1995): Közösségi marketing az agrárágazatban, Mezogazda Kiadó
- Kopcsay L. (1992): Ki issza meg a hárommillió hektoliter magyar bort?
Kertészet és Szőlészet 26.
- Kopcsay L. (1992): Merre tart Európa borászata? Napló 193
- Kopcsay L. (1995): Borháborúk a világ legnagyobb piacán. Kertészet és Szőlészet 5.
- Porter M.E.(1993): Versenystratégia, Akadémia Kiadó
- Mezogazdaság és Élelmiszeripar 1995, AKII Budapest, 1996
- Tomcsányi P. - Totth G. (1987): Kertészeti és Élelmiszeripari Marketing.
Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, egyetemi jegyzet
- Totth G. (1996): A vállalati imagevizsgálatok módszertana, BKE
- Totth G. - Kopcsay L. (1993): A magyar borpiac elemzése és fejlesztésének lehetőségei.
Magyar Szőlő- és Borgazdaság, 1993, 2-3.
- valamint személyes interjúk, a Borászati Füzetek, a Kertészet és Szőlészet, a HVG és a Figyelo egyes számai.

Az eddig megjelent Műhelytanulmányok tanulmánysorozat kötetei

Kötet száma	Szerzo	Cím	Megjelenés dátuma	Példány-szám
1.	Andreas Grahl	Banking Strategies of Joint Venture Banks in Hungary	1996. szeptember	120
2.	Angelusz Róbert - Tardos Róbert	A piacgazdaság társadalmi megítélése	1996. október 18.	100
3.	Szabó Márton	A magyar tejipar versenyképességét befolyásoló tényezők	1996. október 21	110
4.	Mohácsi Kálmán	A húsgazat versenyképességét meghatározó tényezők	1996. október 21.	110
5.	Orbán dr. Nagy Mária	A baromfiipar versenyképességét motiváló tényezők	1996. október 29.	110
6.	Mohácsi Kálmán	A gabonaágazat versenyképességét befolyásoló tényezők	1996. október 29.	110
7.	Dr. Dévai Katalin - Dr. Petruska Ildikó	Műanyagalapanyaggyártás és feldolgozás versenyképességét befolyásoló tényezők	1996. november 20.	110
8.	Török Ádám	A versenyképesség-elemzés egyes módszertani kérdései	1996. november 26.	110
9.	Némethné Pál Katalin - Németh Imre	A magyar alumíniumipar versenyképességét befolyásoló tényezők	1996. november 27.	130
10.	Hegedus Miklós	A vállalkozói várakozások és magatartások területi differenciálódása, 1997	1997. január 20.	550
11.	Dr. Legeza Eniko	A gépjármű- és gépjárműalkatrészgyártás versenyképességét befolyásoló tényezők	1997. január 30.	550
12.	Bessenyei István	A gazdaság versenyképessége és az oktatás	1997. február 18.	550
13.	Dr. Cseh József	A textil- és textilruházati ipar helyzete, versenyképességét meghatározó tényezők	1997. február 27.	550
14.	Lakner Zoltán - Sas Pál	A zöldség-gyümölcs szektor versenyképességét meghatározó tényezők	1997. március 3.	550
15.	Barta Györgyi - Posztnik Erzsébet	A vas- és acélpipar versenyképességét befolyásoló tényezők	1997. március 10.	550
16.	Dr. Lengyel Márton	A turizmus versenyképességét befolyásoló tényezők	1997. március 12.	110
17.	Antalóczy Katalin	A magyar gyógyszeripar versenyképessége - adatok, hipotézisek, töprengések	1997. március 14.	110
18.	Zoltayné Paprika Zita	A stratégiai döntéshozatal jellemzői a magyar mikroszférában	1997. március 17.	100
19.	Halpern László	Az árfolyam, árfolyampolitika és a versenyképesség közötti kapcsolat	1997. március 18.	100
20.	Kopcsay László - Totth Gedeon	A magyar borászat versenyképességét meghatározó tényezők	1997. március 26.	100

A program kiemelt támogatói:

Center for International Private Enterprise,
Washington, US
Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt.
Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
Országos Tudományos Kutatási Alap

További támogatók:

Magyar Menedzsment Intézet és tagvállalatai:
MOL Rt., Dunaferr Rt., Antenna Hungária Rt.
Ipari és Kereskedelmi Minisztérium
Földművelésügyi Minisztérium
Pénzügyminisztérium
Friedrich Naumann Alapítvány